

ਇਨਕਲਾਬੀ ਯੋਧੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਸਾਂਝ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ

ਸਾਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਸਾਂਝ ਆਪਣੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ 20 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਵਿਛੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹਲਕਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ 22 ਅਗਸਤ ਬਗਾ ਤੋਂ ਦੁਸਾਂਝਾਂ ਤੱਕ ਉਹਦੀ ਮਿਤਕ ਦੇਹ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ-ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਫ਼ਲਾ ਲੰਘਿਆ, ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਫ਼ਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਪੂਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਿੱਤੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਸਾਂਝ ਨੇ ਪਿਛਲੇ 32 ਸਾਲ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰੜ ਅਤੇ ਦਿੜਤਾ ਨਾਲ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅਕਿਹ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹੇ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੁਸੀਨ ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੱਟੇ। ਅੰਡਰਗਰਾਊਂਡ ਰਹਿ ਕੇ ਵੱਡੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਪੁਲਿਸ ਤਸੱਦਦ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ ਨਾਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦਰਸ਼ਨ ਖੱਟਕੜ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ 'ਪ੍ਰਣ' ਵਿਚ ਦੁਸਾਂਝ ਦੀ ਇਸ ਦਿੜਤਾ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਸੀ :

ਸਾਬੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ।

ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਤੜਪ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਗਜ਼ਲ ਵਿਚ ਹੀ ਅੰਕਿਤ ਹੈ :

ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਬਾਕੀ ਰਾਤ ਹੈ

ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਸਫ਼ਰ
ਕਿੰਨੀ ਤਪਸ਼ ਹੈ ਘੋਲ ਦੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਅਸਰ

ਤੌਲਦੀ ਪਰ ਢਾਰਿਆਂ 'ਚੋਂ
ਆਪਣੇ ਅੱਜ ਜਿੰਦਗੀ
ਪਰਵਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ ਕਸਰ

ਆਪਣੇ ਹੀ ਆਪ ਲਈਆਂ ਨਾ
ਸਮੇਂ ਨੇ ਕਰਵਟਾਂ
ਬੀਤ ਗਏ ਯੁੱਗ ਸਾਬੀਓ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਸਬਰ

ਸੱਚ ਦੇ ਰਾਹਾਂ 'ਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਲੀਬਾਂ ਗੱਡੀਆਂ
ਵਾਰ ਆਪਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਜਿਗਰ
ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਾਹੀਓਂ ਸਾਰੇ
ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਚੰਗੀ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਬੱਸ
ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਗੂੰਜਦੇ ਹਾਸੇ
ਬਹਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੰਧ
ਤੇ ਸੂਹੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ
ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਹੈ
ਹੋਰ—

ਸਜਾ ਕੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਤਾਰੇ
ਤੇ ਰੁਕਣਾ ਆਣ ਕੰਢਿਆਂ 'ਤੇ
ਭਲਾ ਡਰਕੇ ਕਦੇ ਬੇਲਾ
ਇਹ ਹੋਇਆ ਪਾਰ ਹੈ ਕਿਸਦਾ ?
ਹੋਰ—

ਕਦੇ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਨਾ
ਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰਨਾ
ਜੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਤੇ ਖੇੜਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ
ਮੰਜ਼ਿਲ ਲਈ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ
ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਚੱਲਣ ਦੀ
ਦਿੜਤਾ ਵੀ ਹੈ।

ਪਰਬਤਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣੋਂ
ਨਾ ਮੇਰੀ ਰੁਕਦੀ ਕਲਮ
ਮੈਂ ਲਾਭ ਲਈ ਖਲਕਤ ਦੀ
ਲੱਖਾਂ ਹਾਨ ਜਰਦਾ ਹਾਂ
ਕੀ ਹੋਇਆ ਅਣਮੰਗਿਆਂ
ਮੈਨੂੰ ਜੇ ਹੋਕੇ ਹੀ ਮਿਲੇ
ਮੈਂ ਫੇਰ ਸੀਨਾ ਆਪਣਾ
ਇਹ ਤਾਣ ਖੜਦਾ ਹਾਂ

ਦੁਸਾਂਝ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅਰਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਬੇਅਰਥੀ ਨਹੀਂ ਸੀ :

ਮੇਰੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦਾ
ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ
ਮੈਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਿਚ
ਦੁਜਿਆਂ ਲਈ ਬੋਝ ਬਣਕੇ
ਬੇਅਰਥ ਐਵੇਂ ਮਰਨ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ
ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਉਹ ਅਰਥ ਦੇਵਾਂਗਾ
ਕਿ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਜ਼ਿਕਰ ਮੇਰਾ ਜੇ ਛਿੜੇ
ਭੈਨੂੰ ਨਮੋਸ਼ੀ ਹੋਣ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ
ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਯੋਧੇ ਨੂੰ ਸਾਡਾ
ਲੱਖ-ਲੱਖ ਵਿਦਾਇਗੀ ਲਾਲ ਸਲਾਮ,
ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਲਾਮ।

ਚਿਣੇ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਜਾਈਏ
ਜਾਂ ਲੱਤਾਂ ਚੂਰ ਕਰਵਾਈਏ
ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਹੋਵੇ
ਜਾਂ ਥਾਣਾ ਬੰਗਿਆਂ ਦਾ
ਉਹਦਾ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਸਮਾਗਮ ਦੁਸਾਂਝ
ਕਲਾਂ 3 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨਕਲਾਬ
ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਸਾਬੀ ਉੱਥੇ
ਪੁੱਜਣਗੇ।

ਦੁਸਾਂਝ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਸਾਡੇ
ਅੱਗੇ ਉਭਾਰ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਵਾਲ ਹੈ
ਕਿ ਕੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਲੋੜ
ਹੈ? ਇਹਦਾ ਜਵਾਬ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ
ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੀ
ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਮੌਜੂਦਾ
ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ
ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿਰੇ
ਤੋਂ ਬਦਲਣਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਸਾਂਝ ਦੇ
ਵਿਦਾਇਗੀ ਕਾਫ਼ਲੇ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਇਨਕਲਾਬੀ
ਧਿਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ
ਕਿ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਝੰਡਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਬੁਲੰਦ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਅਤੇ
ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੀ ਹੈ?

ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਲੰਮਾ ਅਤੇ
ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ
ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ
ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਣਖ
ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ।
ਅਗਲੀ ਚੇਤਨਾ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪੜਾਅ
ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ
ਵੀ ਅਗਲਾ ਪੜਾਅ ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖਣਾ
ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਸਾਂਝ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਨ
ਲਈ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਚਰਿਆ ਅਤੇ
ਉਹਨੇ ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਵੀ ਰੱਖਿਆ। ਬਹੁਤ
ਮਾਯੂਸੀਆਂ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ
ਦਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ
ਪਿਆ ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ
ਉਹਦੇ ਇਕੋ-ਇਕ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਲੂਣੀ